

Estudi dels cognoms i evolució de la població de Tordera (s. XI-XVIII)

JORDI ROMAGUERA I SERRA
JOSEP VIÑOLAS I ALCORIA
M. MERCÈ TORRELLAS I BUIXEDA¹
Cercle d'Història de Tordera

Butlletí de la Societat d'Onomàstica,
núm. 121-122 (2011), p. 165-169

Resum: Comentari del contingut del llibre que estudia els cognoms de Tordera. S'hi exposa el mètode de treball seguit i les fonts escrites utilitzades: Cartoral de Santa Maria de Roca-rossa; Arxiu Parroquial de Tordera; Arxiu de la masia del Vilar (Blanes); Arxiu Diocesà de Girona; Arxiu particular de Can Serra del Massans; Inventari de pergamins de l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar; Arxiu Històric d'Hostalric; Fogatge de 1358; Fogatge de 1365-70; Fogatge de 1378; Fogatge de 1497; Fogatge de 1515; Llistat de caps de casa torderencs esmentats en la presa de possessió de les jurisdiccions dels Vescomtats de Cabrera i Bas per Federique Enríquez el 1527; Fogatge de 1553; Recompte de cases i habitants de Tordera segons Josep Aparici el 1708; Acta de la Universitat del 19-2-1716; Cens de 1717; Cens de 1718; Acta de la Universitat del 29-1-1766; Cens de Floridablanca del 1787. El llibre inclou un índex de topònims (447) i antropònims (1.422).

Paraules clau: onomàstica, Tordera, Vescomtat de Cabrera, demografia, toponímia, antroponímia.

Abstract: *The text discusses the content of a book on the surnames in Tordera. It explains the working method followed and the written sources that are been used: the Cartoral de Santa Maria de Roca-rossa; the Tordera parish archive; the Masia del Vilar archive (Blanes); the Girona diocesan archive; the private archive of Can Serra del Massans; the inventory of parchments of the Fidel Fita historical archive in Arenys de Mar; the Hostalric historical archive; the Fogatge (family groups count for tax purposes) of 1358; the Fogatge of 1365-70; the Fogatge of 1378; the Fogatge of 1497; the Fogatge of 1515; the list of householders from Tordera that are mentioned in the inauguration of the jurisdictions of the viscounty of Cabrera and Bas by Federique Enríquez in 1527; the census of 1553, the Recompte de cases i habitants de Tordera by Josep Aparici in 1708, the minutes of the Council of 19-2-1716, the census of 1717, the census of 1718, the acts of Council in 29-1-1766; the census of minister Floridablanca in 1787. The book includes indexes of place names (447) and anthroponyms (1422).*

Keywords: *onomastics, Tordera, Viscounty of Cabrera, anthroponymy, toponymy.*

1 Membres del Cercle d'Història de Tordera i autors del treball d'investigació *Estudi dels cognoms torderencs (s. XI al XVIII) i evolució de la població a Tordera*, que el 2006 va rebre el Premi Salvador Vendrell de recerca local, promogut per l'Ajuntament de Tordera. El treball va ser publicat en la col·lecció *Tordera, entre el passat i el futur* l'abril del 2007.

El treball d'investigació que presentem al voltant de l'onomàstica de Tordera es va realitzar l'any 2006 i aparegué l'any següent en forma de llibre. En aquesta comunicació ens referim a la metodologia de treball que vàrem emprar i les conclusions a què arribàrem.

En primer lloc, pel que fa a les fonts d'informació útils per tal de portar a terme un índex de topònims i antropònims localitzats a Tordera entre els segles XI a XVIII, varem consultar els següents arxius i publicacions:

Consulta de J. M. PONS GURI *Recull d'estudis d'història jurídica catalana* (vol. II, Barcelona, Fundació Noguera, 1989) per als quatre topònims més antics —s. XI— referits a Tordera.

Cartoral de Santa Maria de Roca-rossa. Consulta de J. M. PONS GURI *El Cartoral de Sta. Maria de Roca Rossa* (Barcelona, Fund. Noguera, 1984). Hi ha documentació de Tordera dels segles XII a XIII.

Consulta de J. M. PONS GURI i J. RODRÍGUEZ BLANCO *Els noms de lloc a l'Alt Maresme dels segles IX-XII* (Arenys de Mar: Els llibres dels Set-ciències, col. Memòria Històrica, 4, 2000).

Arxiu Parroquial de Tordera. Treball exhaustiu de buidatge dels llibres sacramentals i testaments (aleshores a la rectoria de Tordera) per part de Jordi Romaguera, que recollí tots els topònims i antropònims dels s. XII a XVIII, en una tasca pacient, de quatre anys de durada, iniciada amb anterioritat a la proposta de realització del treball conjunt.

Arxiu de la Masia del Vilar. Consulta de J. MAURÍ SERRA *Història del Santuari de la Mare de Déu del Vilar de Blanes* (Barcelona, 1974, 2^a. Ed.). Hi ha documentació de Tordera del s. XII.

Arxiu Diocesà de Girona. Consulta electrònica del DVD *Arxiu Diocesà de Girona. Repertori General*, on varem poder accedir des del nostre ordinador als llibres parroquials anteriors al 1900, de 290 parròquies i entre les quals Tordera, des del s. XIII a XVIII.

Arxiu particular de Can Serra del Massans. Un total de 119 pergamins transcrits i traduïts pel medievalista Jesús Rodríguez Blanco. Hi ha documentació des del s. XIII a XVIII.

Inventari de pergamins de l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar. Consulta de les notes recollides per Jordi Romaguera al llarg de quatre anys aproximadament. Localitzà documentació d'interès dels s. XIII-XVIII.

Arxiu Històric d'Hostalric. Consulta presencial de les còpies digitalitzades de la documentació del Vescomtat de Cabrera lliurada pel Servei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya l'any 2001. Hi ha documentació de Tordera del s. XIII a XVIII.

Els fogatges de 1358, 1365-70, 1378, 1497, 1515 i 1553. Consulta de les següents obres: de J. M. Pons Guri, "Un fogatjament desconegut de l'any 1358" (*Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Barcelona, Fund. Noguera, 1989); "Documents sobre fogatges de Montclús i de Montseny" (*Circular de l'Arxiu Històric Fidel Fita*, núm. 4. Arenys de Mar, 1960); i "Les jurisdiccions dels Vescomtats de Cabrera i de Bas l'any 1527" (*Revista de Dret Històric Català*, 1 (2001), 155-224); de J. Iglésies Fort, *La població del Maresme a la llum dels censos generals* (Barcelona, Ed. R. Dalmau, 1971); *El Fogatge de 1497* (Barcelona, Fund. S. Vives Casajuana, 1991); i *El fogatge de 1553*. (Barcelona, Fund. S. Vives Casajuana, 1981); de P. de Bofarull, *Censo de Cataluña ordenado en tiempo del Rey Don Pedro el Ceremonioso, custodiado en el Archivo General de la Corona de Aragón*. Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de

Aragón, t. XII (Barcelona, 1856); i *Coleccion de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragon*, t. XI (Barcelona, 1856).

Recompte de cases i habitants de Tordera del 1708. Consulta de l'obra de J. Aparici, 1708. *Fragment de "Descripción y Planta del Principado de Cataluña"*. (Manuscrit de la Biblioteca de Catalunya. Arch. Reg. 5.082-516. Folis 49 a 60).

Acta de la Universitat del 19-2-1716 i l'Acta del 29-1-1766. Consultes fetes presencialment a l'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar.

Censos de 1717 i de 1718, que es troben a la *Biblioteca Nacional* de Madrid: *Censo de 1717. Relación de las Personas que componen las Ciudades, Villas y Lugares del Principado de Cataluña con distincion de Beguerias*. Manuscrit 2.274. Folis 369 a 444; i també *Censo de 1718. Relación general del vezindario de el Prnzipado de Cataluña, formado en el año 1718*. Manuscrit 2.274. Foli 743.

Cens de Floridablanca del 1787, esmentat per J. Iglésies FORT, *La població del Maresme a la llum dels censos generals*. (Barcelona, Ed. R. Dalmau, 1971).

També varem consultar altra documentació per completar les informacions, la qual esmentem a l'apartat de bibliografia del nostre treball.

Després d'aquestes consultes vam procedir a completar unes fitxes per cada topònim que trobàvem i també per cada antropònim; en resultà un índex final amb un total de 447 topònims torderencs localitzats i 1.422 antropònims. A continuació vàrem començar a elaborar la publicació gràcies a la informació que teníem en aquestes fitxes. Fou de gran ajut per al lector adjuntar a la part final un índex de tots aquests mots, ordenats alfabèticament amb la informació que havíem trobat de cadascun.

Consideracions i advertiments pel que fa a l'elaboració de l'índex de topònims i antropònims

D'acord amb el costum, quan un pubill per raó de matrimoni entrava al mas adoptava, com a segon cognom, el de la casa: així, si en Pau Puig es casa a can Janic, amb la Júlia Janic, d'ara endavant es dirà Pau Puig Janic o Pau Puig àlies Janic, i el fill que vindrà Joan Janic Puig. Quan l'hereu Joan es casa amb la Maria Sureda, la Maria es dirà Maria Janic Sureda, o Maria Janic, o sols Maria, sense menció de cognoms. Val a dir que hem trobat casos més enreessats. En aquells en què ho hem pogut aclarir, hem posat a cadascú els cognoms com es fa avui dia, per no discriminar les dones i no confondre el lector.

Els noms de les masies els transcrivim tal com els trobem en la documentació consultada, sense interpretacions. Pot haver-hi un nom, una entrada, que correspongui a dues masies diferents, o dos noms que corresponguin a una mateixa masia i que no ho haguem sabut detectar: les escriptures antigues són poca precises i acceptem que hi haurà errors que caldrà de corregir en el futur.

Alguna masia, antiga de segles i que ha canviat de nom, té assignada més d'una entrada, per respectar la denominació que tenia en cada període històric.

Els accidents geogràfics els citem tal com els hem trobat, però no definim el seu nom o situació actuals, perquè el període tractat només arriba al s. XVIII.

No es tracta d'una obra d'investigació en etimologia i onomàstica destinada a especialistes, sinó d'un treball dedicat al públic local amb inquietuds per conèixer el passat propi. Hem pretès fer un treball rigorós i documentat que ha destruït molts tòpics d'altres obres publicades, que contenien dades que no eren prou exactes.

El criteri seguit pel que fa als cognoms és el de registrar la primera aparició que localitzem en cadascun dels arxius consultats i indicar també el període de permanència dintre de l'arxiu en qüestió. Comencem el s. X, amb un testament de Sunyer I sense data (bé que el suposem redactat entre 911-917), on apareix per primera vegada el nom *Tordaria*; a continuació capitulem el treball per segles i esmentem la primera vegada que apareix un topònim o un antropònim.

Completem el treball amb un índex no pensat per fer un arbre genealògic, sinó per donar raó de la primera vegada que apareix a Tordera un determinat cognom i de la seva continuïtat en el temps. Ocupa més de la meitat del treball i és alhora la part més valorada i elogiada pels lectors.

Aportem una taula de variants d'un mateix cognom perquè, sobre tot a l'Arxiu Parroquial, la multiplicitat de formes dels assentaments és particularment rica. Tot s'annotava d'oida i ningú no portava papers; així, una mateixa persona podia ser batejada amb un cognom, casada amb un altre i enterrada amb un de diferent.

Pel que fa a les variants d'un mateix cognom no hem pogut seguir el criteri d'obres clàssiques com les de Francesc de B. Moll (*Els llinatges catalans*, 1982) o Josep M. Albaigés (*El gran llibre dels cognoms catalans*, 2000), sinó que s'han considerat variants casos que són un vertader canvi de cognom, per tal com es tracta d'errors de transcripció que afecten una mateixa família. No hem actualitzat els cognoms, sinó que s'ha respectat l'ortografia original.

Conclusions

Hom comptabilitza un total de 447 topònims i 1.422 antropònims. Els topònims més antics són Serra, Puiggermanal, Fuirosos i Ritort, tots del 1038. Pel que fa als primers cognoms localitzats al s. XII trobem: Queruç (1170), Vilasclat (1183), Lluvell, Berard, Fuiariac, Ponç i Vucegalls al 1185.

A manera de conclusió i en referència a l'evolució de la població a Tordera caldria puntualitzar que els fogatges del s. XIV al XVI responien a imposicions pecuniàries acordades per les Corts per subvenir campanyes bèl·liques, donatius a reis o subvencions, o bé imposicions per satisfer despeses determinades, per tant, hi ha un cert dubte sobre la seva fiabilitat. El s. XVIII, en canvi, els registres eren establerts per cases o per veïns i també alguns per habitants. A partir de 1857 els censos per habitants van permetre fer estudis amb més garanties, atès que aquests ja no tenien un caràcter fiscal, és a dir, no provocaran cap imposició pecuniària. Si fem una valoració de la població torderenca en aquells segles podem afirmar que

va tenir en línies generals una evolució demogràfica ascendent ja des del primer fogatge conegut. En el 1497 fou la tercera de les poblacions després de Mataró (que tenia 175 focs) i Pineda (que en tenia 122 focs), i en el 1553 fou la segona després de Mataró (204 focs).

L'evolució ascendent es va interrompre en moments puntuals per les mortaldats provocades per les guerres i epidèmies (s. XIV i XV) i la nefasta guerra de Joan II (s. XV) que va debilitar l'economia catalana i va empobrir la terra. Foren les epidèmies les que tingueren més incidència en la població torderenca, tal com demostren les diferents notes històriques trobades a l'Arxiu Parroquial que en fan referència, però no es succeïren de forma alarmant per la disseminació de la població, ja que molta gent vivia en masies escampades arreu (mentre que a Malgrat trobem que hi hagué una davallada fortíssima de població –43 focs– a causa d'epidèmies i enfrontaments bèl·lics). A Tordera també es produïren petits moviments de població pel trasllat d'habitants del camp a nuclis urbans, amb millors expectatives de vida i amb el consegüent abandonament del mas.

El s. XVI Tordera es començà a recuperar, però molt lentament, i aquesta evolució demogràfica a l'alça també l'afavoria la situació geogràfica de la població, en una zona relativament alta i amb bones terres regades per les aigües de la Tordera.

A l'inici del s. XVIII Tordera continuà creixent i el Maresme, sobretot la zona de costa, esdevingué la comarca més densament poblada després del Barcelonès. Si observem el nombre de cognoms quantificats a l'Arxiu Parroquial de Tordera veurem: 380 el s. XVI, 379 de nous el XVII i l'increment de 493 cognoms nous el XVIII. Tot i aquest augment, als ulls actuals sorprèn la quantitat de 1.585 habitants que resulten del Cens de Floridablanca (s. XVIII), si ho comparem amb el moment actual, amb nouvinguts de diversa procedència que donen un total en aquests moments de més de 14.000 habitants. Aquesta evolució apassionant donarà peu de ben segur a futurs estudis que analitzaran aquesta població a l'alça i els factors que l'han provocat.

Tornant al s. XVIII, pel que respecta als veïnats compresos dins del terme municipal de Tordera, podríem dir que quan formaven nuclis independents estaven poblats per un nombre important de famílies. Al llarg del segle passat i l'anterior algunes masies es varen anar abandonant per anar a viure la gent al nucli urbà, mentre que avui dia hi ha un moviment notable d'ocupació d'aquestes masies abandonades per part de famílies que les restauren i les converteixen en segones residències o bé en fan la seva primera residència aquells que busquen la tranquil·litat del camp i una millor qualitat de vida.